

KORONKAI ZOLTÁN¹

Kerkai Jenő SJ és a kereszténydemokrácia

Jenő Kerkai SJ and the Christian Democracy

Absztrakt

2024-ben emlékeztünk meg Kerkai Jenő, a 20. század egyik legjelentősebb magyar jezsuitája születésének 120. évfordulójáról. Kerkai már jezsuita képzése során szoros kapcsolatba került az akkor még újdonságnak számító kereszténydemokrácia gondolkörének európai műhelyeivel. A második világháború előtt megalapította a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) nevű agrárifjúsági mozgalmat, amely a 20. század legnagyobb magyarországi katolikus társadalmi mozgalmává nőtte ki magát. A KALOT elősegítette a parasztfiatalok vallási, szakmai és kulturális, valamint hazafias fejlődését. Számos olyan értéket erősített (például alulról jövő kezdeményezések, a jogokért való kiállás, a párbeszéd kultúrája), amely révén a kereszténydemokrácia iskolájává vált. Kerkai Jenő vezető szervezői szerepet játszott a Katolikus Szociális Népmozgalomban (1943), amely a Keresztény Demokrata Néppárt születéséhez vezetett (1944). Szürke eminenciásként bábáskodott a párt indulásánál, vezetői kiválasztásánál. 1947-ben az akkor már feloszlott KALOT-mozgalom tagjai fontos szerepet játszottak a Demokrata Néppárt parlamenti választási sikerében és a párt parlamenti frakciójában is. Jogosan mondható, hogy Kerkai Jenő az egyik legmeghatározóbb alakja volt a kereszténydemokrácia magyarországi kezdeteinek. Kerkai Jenőt a kommunisták tíz év börtönre ítélték, fél szemére vakon szabadult, egész hátralévő életében tétlenségre kárhoztatták és szigorú ellenőrzés alatt tartották. Üldöztetésében is lényeges szerepet játszhatott a kereszténydemokráciával való szoros kapcsolata.

Kulcsszavak: jezsuiták, katolikus társadalmi tanítás, kereszténydemokrácia, KALOT

Abstract

In 2024 we commemorated the 120th anniversary of the birth of Jenő Kerkai, one of the most significant Hungarian Jesuits of the 20th century. During his Jesuit formation, Kerkai established close connections with the European centers of Christian democratic thoughts, which was still a novel idea at the time.

¹ A Jézus Társasága (jeszuita rend) tagja, plébános Miskolcon.

Before World War II, he founded the KALOT agrarian youth movement, which became the largest Catholic social movement in Hungary in the 20th century. KALOT promoted the religious, professional, cultural, and patriotic development of peasant youth. It reinforced many values (such as grassroots initiatives, advocacy for rights, and a culture of dialogue), through which it became a true school of Christian democracy.

Kerkai played a key organizational role in the Catholic Social Popular Movement (1943), which led to the establishment of the Christian Democratic People's Party (1944). As a behind-the-scenes figure, he assisted in the founding of the party, in selecting its leadership, and, in 1947, former members of the now-dissolved KALOT movement played a crucial role in the parliamentary success of the Democratic People's Party and in shaping its parliamentary faction. It can rightfully be said that Jenő Kerkai played a defining role in the early development of Christian democracy in Hungary.

The communist regime sentenced Kerkai to 10 years in prison, from which he was released blind in one eye, and for the remainder of his life, he was condemned to inactivity under strict surveillance. His close connection to Christian democracy may have played a significant role in his persecution.

Keywords: Jesuits, Catholic social teaching, Christian democracy, KALOT

Bevezetés

A magyarországi kereszténydemokrácia kezdeteire emlékezők körében számosan kiemelik a jezsuita P. Kerkai Jenő meghatározó szerepét,² néhány kisebb tanulmány is született erről,³ de igazat adhatunk Tabajdi Gábornak, aki megjegyzi, hogy hiányoznak a kereszténydemokrácia szürke eminenciásairól, köztük Kerkai Jenőről szóló komolyabb tanulmányok.⁴ Írásunkkal e hiányt igyekszünk némiképp orvosolni.

Kerkai (Czinder) Jenő 1904. november 9-én született⁵ a ma Csesztreghez tartozó Kerkaújfaluban. Apja vízimolnár volt. Középiskolai ta-

² Kovács K. Zoltán: „Kerkai Jenő világos feladat-látása, erős akarata és kiváló szervező képessége, magával ragadó személyisége volt az a hajtóerő, amely döntő tényező lett a magyar kereszténydemokrácia útkeresésében.” Babóthy et al. 1990, 160. „Az új párt működésének előkészítése, főleg az új szervezeti alapok megteremtése döntő mértékben a KALOT vezetőire, elsősorban Kerkai és Nagy páterre és a helyi szervezetekre hárult.” Uo. 165. Szakolczai György pedig még jelentősebb szerepet tulajdonít neki: Kerkai mint jezsuita szerzetes nem „lehetett a párt tagja, mégis egyik, vagy akár legfontosabb alapítója volt ennek a szervezetnek is. A mai történeti ismertetésből nem lehet kihagyni a nevét, mert nélküle a DNP soha létre nem jött volna.” Szakolczai 2005. Zachar Péter Krisztián szerint Kerkai „a modern magyar kereszténydemokrácia egyik úttörője” volt. Zachar 2019, 154.

³ Például Zachar 2019; Balogh 2023.

⁴ Tabajdi 2017.

⁵ Vö. Koronkai 2025, 46.

nulmányait a Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban végezte 1915–1923 között. Itt jelentős hatást gyakoroltak rá hitoktatói – Géfin Gyula, Pehm (Mindszenty) József, Székely László –, valamint a magyarnyelv- és irodalom tanára, Marton Boldizsár, a későbbi karmelita Marcell atya. Kamaszkorára kialakult benne az a meggyőződés, hogy Isten papnak hívja, és arra, hogy életét a magyar nép felemelésére szentelje. Az érettségi után jezsuita szeretett volna lenni, de mivel szülei ellenezték, hogy szerzetesnek álljon, a szombathelyi papi szemináriumba jelentkezett. Itt végzett egy félévet, majd előjárói Innsbruckba küldték második félévre. Czinder Jenő állhatatos maradt a jezsuita hivatás választásában, végül szülei is megenyhültek, így 1924. február 8-án belépett a Jézus Társaságába. Noviciátusát Érden P. Müller Lajos vezetésével végezte. Filozófiai tanulmányokra Szegedre került (1925–1928), ahol nagy hatással volt rá rektora, az erős szociális érzékenységgel rendelkező P. Bíró Ferenc.

Kerkai jezsuita képzése és a kereszténydemokrata eszmeiség

1928–1931 között Czinder Jenő Kalocsára került a jezsuita képzés gyakorlati szakaszára, az ún. magisztériumra. Kollégiumi nevelő volt. Közvetlen előjárója és mentora a lelki íróként és szociális apostolként is ismert P. Csávossy Elemér volt. Ebben az időben kezdett el intenzívebben foglalkozni a szociális kérdések elméletével és gyakorlatával.⁶ Ezekben az első apostoli próbálkozásokban már megjelent sok minden, ami később is jellemezte őt: valós kapcsolata volt a szegények világával, és az evangélium Jézusának értékrendje alapján tudott társadalom- és egyházkritikát is megfogalmazni.

Ebben az időszakban jelentek meg első saját írásai egy röpiratsorozat formájában. A röpiratokon az alábbi szerepel: „Szemelvényes kivonat Czinder Jenő SJ Szociális apostolok c. készülő munkájából”. Az írások képet adhatnak azokról a hazai és külföldi emberekről, akiknek ezekben az években alaposabban tanulmányozta az életútját, és akik nyilván példaképekül szolgáltak számára. Feltárulnak a kor társadalmi problémái

⁶ Vö. uo. 171.

és a rájuk adott válaszkísérletek. Foglalkozik XIII. Leó pápa életével és tanításával, aki *Rerum novarum* enciklikájával a modern katolikus szociális tanítás alapjait fogalmazta meg, és határozottan kiállt a munkások jogaiért. Több röpirat olyan emberek életútját mutatja be, akik gyakorlati megvalósítói voltak Leó pápa elveinek, mint Jung János, a svájci munkásból lett pap és szociális szervező, aki munkásegyleteket és szövetkezeti bankot alapított, valamint Albert de Mun francia katolikus politikus (1841–1914), aki a törvényhozásban érvényesítette a *Rerum novarum* elveit. A külföldi példák között ott találjuk még Don Boscót, „aki a modern iparvárosok proletárifjúságát az elhagyottság nyomorából a krisztusi élet felé akarja kalauzolni”,⁷ valamint a francia főváros papjait, akik a peremkerületek munkástömegeinek nyomorát megosztva építenek templomokat és nevelik hitre az elvadult fiatalságot.⁸ Magyarországi példaként a nép érdekeiért harcoló gróf Zichy Nándor (1829–1911), a Katolikus Néppárt alapító elnöke jelenik meg. Prohászka Ottokárral pedig két röpirat is foglalkozik, ami jelzi, hogy milyen nagy hatást gyakorolt rá a szociális érzékenységről ismert székesfehérvári püspök.

A röpiratok tartalma meglehetősen hasonló. Bírálják a liberális kapitalizmust, illetve a szocializmust és a kommunizmust. Kerkai Albert de Mun nyomán átkozottnak nevezi azt a gazdasági rendszert, „amelyben az egyik dolgozva izzad és éhezve dolgozik, a másik pedig üzletet csinálhat amannak izzadságából, és spekulálhat éhségére!”⁹ Másrészt óva int a szocialista kísérlettől, amelyet már akkor az erőszak és az elnyomás rendszerének tekintett.¹⁰ Az éles hangú társadalomkritika mellett a röpiratok pozitív példákat is megfogalmaznak: Don Bosco nyomán az alkalmi karitatív segítség helyett munkához juttatással segíteni a fiatalokat, hitel- és termelőszövetkezeteket hozni létre. Kerkai szorgalmazza a családi bért és a vasárnapi munkaszünet is. Összességében pedig a kölcsönös igazságosság rendjét (szolidaritizmus), amelyben „minden ember úgy küzd az anyagi javak birtoklásáért, hogy embertársainak a megélhetéshez való jogát és a közjó elvét folytonosan szem

⁷ Kerkai 1932b.

⁸ Kerkai 1931a.

⁹ Kerkai 1932a.

¹⁰ Kerkai 1931b.

előtt tartja”.¹¹ De Mun a „liberális, korhadó állameszme helyébe a keresztény demokrácia gondolatát törekszik elültetni”.¹² A kereszténydemokrácia gondolata itt jelenik meg először Kerkai Jenő írásaiban, Albert de Mun eszméinek ismertetése során. A társadalmi válságból kivezető utat a kereszténydemokráciában látja, amelyben a legfőbb érték nem a pénz, hanem az ember. De Mun idézve így fogalmaz: „A keresztény demokrácia az embert ülteti a teremtés templomának oltárára! Nem a tőkét!”¹³

Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a kereszténydemokrácia gondolata újdonságnak számított, olyannyira, hogy még jó tíz évvel később sem támogatta egyértelműen a magyar püspöki kar. A fordulatot XII. Piusz pápa 1944-es megnyilatkozásai jelentették, amelyek új iránymutatásul szolgáltak a világegyház számára.

Czinder Jenő 1931 nyarán kezdte meg négyéves teológiai tanulmányait Innsbruckban, a jezsuiták teológiai fakultásán. A jezsuiták szemináriuma, a Collegium Maximum mellett állt az egyházmegyes papokat képző nemzetközi szeminárium, a Canisianum. Mindkét intézményt a jezsuiták vezették. Intellektuális és kapcsolati szempontból egyaránt kimagasló lehetőségekkel rendelkező tanulmányi központ volt Innsbruck, Czinder Jenő pedig jól tudott élni mindkét vonatkozással. Folytatta szociális tanulmányait. Az 1931-ben megjelent *Quadragesimo anno* enciklika „csak fokozta a szociális kérdés iránti érdeklődését. Annál is inkább, mert P. Nell-Breuning szociálfilozófus, a frankfurti teológia jezsuita professzora, az enciklika főmunkatársa, időnként előadásokat tartott Innsbruckban” – fogalmazott későbbi munkatársa, Takáts Ágoston.¹⁴ Ebben az időben a német jezsuiták szociológiai iskolája igen jelentős hatást gyakorolt az egyetemes egyház társadalmi tanítására. A *Stimmen aus Maria-Laach* folyóirat körül kialakuló szellemi műhely meghatározó alakja volt P. Heinrich Pesch (1854–1926), majd tanítványai, P. Oswald von Nell-Breuning (1890–1991) és P. Gustav Gundlach (1892–1963), akik valóban „döntő szerepet vállaltak a *Rerum novarum* kiadásának 40. évfordulójára készült, *Quadragesimo anno* kezdetű encik-

¹¹ Uo. 4.

¹² Kerkai 1932b, 3.

¹³ Uo.

¹⁴ Takáts 1998, 164.

lika elkészítésében”.¹⁵ Hármójuk tanítása később meghatározó szerepet játszott a második világháború után a nyugatnémet szociális piacgazdaság megteremtésében is, mert „kifejezetten a jezsuita iskola tanítására épülő gazdasági és politikai struktúrák jöttek létre, a kereszténydemokrata és keresztényszociális pártok vezetésével”.¹⁶ Egy ilyen szellemi műhellyel került tehát élő kapcsolatba Czinder Jenő a teológiai képzése idején.

A KALOT mint a demokrácia iskolája

Czinder Jenő 1935 nyarán tért vissza Magyarországra. Ebben az évben magyarosította nevét Czinderről – szülőfaluja patakja után – Kerkaira. Szegeden lett szemináriumi prefektus és teológiatanár. E feladatok mellett kért és kapott engedélyt előjárótól, hogy régi indíttatását megvalósítva a parasztfjúsággal is foglalkozzon,¹⁷ és elkezdte megszervezni a KALOT-ot (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete).¹⁸ Kerkai és első két világi munkatársa, Ugrin József és dr. Farkas György először a falvakat járták, tapasztalatokat gyűjtöttek, sokat beszélgettek parasztfiatalokkal. Életközélből ismerték meg helyzetüket, problémáikat és vágyaikat. A legfogékonyabbakat hosszú hétvégés tanfolyamokra hívták meg, és vezetőnek képezték ki őket. Falujukba vizszatérve ezek a fiatalok meghívták legjobb barátaikat, és megalapították velük a helyi KALOT-csoportokat. Sejtmódszerrel dolgoztak, a KALOT-központ pedig kiadványokkal segítette a csoportok szervezését, és anyagokat adott a heti összejövetelekhez. A parasztfjúságot megszólító szervezet rohamos tempóban növekedett, hamarosan az ország legnagyobb mozgalmává fejlődött. Egy évtized alatt több százezer taggal, több mint 2500 helyi csoporttal, számos kiadvánnyal (például a *Magyar Vetés* című hetilap 20 eures példányszámmal, a *Forrás* című havilap 2000 példánnyal, a német és a szlovák kisebbség nyelvén is voltak kiadványaik), 20 népőiskolával és közel 200 fizetett munkatárssal

¹⁵ Botos 2006, 594–595.

¹⁶ Uo. 595; erről még lásd Balogh 2023; Kemény 2006.

¹⁷ Vö. Koronkai 2025, 47.

¹⁸ A KALOT 1935-ben még titkárságként indult, 1940-től testület szerepel a hivatalos névben. Vö. Balogh 1998, 105–106.

rendelkezett. Vida István szerint „Kerkaiék szervezete a 40-es évek közepén nemcsak Magyarország, hanem Európa legerősebb agrármozgalma volt.”¹⁹

A mozgalom négyes jelszava – „Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!” – kifejezte, hogy az addig elhanyagolt parasztságot a keresztény hit, a tanulás, az önképzés, a jogaiért való kiállás és a népi kultúra, valamint a hazafiság elvei mentén akarták felemelni. A mozgalom nemcsak a vallási dimenziót, hanem a teljes emberi életet szólította meg. Tóth Imre egykori népfőiskola-igazgató szerint a KALOT – és Kerkai – legfőbb célja az erkölcsi forradalom volt, a magyarság megszentelődése „hitében, kultúrájában, gazdasági és társadalmi életében”.²⁰ Programja az emberi élet minden dimenzióját érintette: a vallásosságot, a kultúrát, az alapvető jogokat, a gazdálkodást és a nemzeti öntudatot. E célok megvalósítását szolgálták a tanfolyamok, majd később a népfőiskolák.

Az oktatás szellemiségét tekintve Kerkai Jenő így fogalmazta meg az alapot: „A KALOT a lelkület átformálásán kezdte. Vallásos lelkületű magyar parasztembereket akart nevelni és nevelt is ezrével. Vallási ráhatással és neveléssel egy valóban hívő és keresztény magyar paraszti társadalom kifejlődését szolgálta.”²¹ Ebből fakadt a mozgalom jelszava: „Krisztusibb embert!” Ahogy Farkas György munkatárs fogalmaz: minden tanfolyam „lelkigyakorlatos jellegű” volt.²²

A KALOT másik jelmondata: – „Műveltebb falut!” – kifejezte azt a törekvést, hogy a parasztfiatalok öntevékenyen fejlesszék szakmai és általános műveltségüket. Kerkai a mozgalom tizedik évfordulóján így ragadta meg ennek jelentőségét: „A műveltebb falu jelszavával fejeztük ki annak szükségességét, hogy a szakmai és egyetemes műveltség fegyverzete nélkül a gyilkos létharcban nem állhat meg a magyar parasztember, és nem veheti föl a versenyt nyugati társaival.”²³ A szakműveltség mellett az általános műveltség fejlesztését is célul tűzték ki. „A művelt, okos fiatalember megnyerő egyéniség még akkor is, ha csizmá-

¹⁹ Vida 1981.

²⁰ Tóth 1989, 115.

²¹ Kerkai 1945, 11–12.

²² Farkas 1937, 24.

²³ Kerkai 1945, 12.

ban jár, vagy kerges a keze. S a műveltséget nem az iskolák száma, társadalmi állás, vagy foglalkozás méri igazában, hanem az egyéni szorgalom, a tehetség lelkiismeretes kifejtése”²⁴ – fogalmaz a KALOT-vezérkönyv. A mozgalom ösztönözte az önképzést. Valóságos olvasási láz indult a fiatalok között, a világ- és a magyar irodalom klasszikusait vették a kezükbe. Különösen a népi írókat olvasták. Községi és házi könyvtárakat alapítottak, s a KALOT révén olcsón hozzájuthattak a minőségi irodalomhoz.

A KALOT-képzések vonzerejét továbbá az adta, hogy az agrárfiatalok olyan ismereteket szerezhettek, amelyek az evilági boldogulásukat is segítették. A képzéseken úgy hirdették az örök boldogságot, hogy hangsúlyozták az evilági boldogulás lehetőségét, és konkrét eszközöket adtak ehhez. A parasztfiatalok tanulhattak gazdálkodási és kereskedelmi alapismereteket, zöldségtermesztést. Kert-Magyarországról álmodtak, és tanultak a szövetkezetek jelentőségéről is. Elsajátítottak olyan alapvető készségeket, mint késsel-villával enni és közösség előtt felszólalni. Tudatosan készültek a vezetői szerepre. Megismerték az egyház társadalmi tanítását, főleg XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* enciklikájának (1931) alapelvei szerint, tisztába jöttek alapvető emberi jogaikkal.

A katolikus egyház társadalmi tanítása, különösen is XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* enciklikája alapján a KALOT határozottan kiállt a parasztság jogaiért („Életerős népet!”), és olykor odáig is elment, hogy agrársztrájkokat szervezzen és munkásbérharcot támogasson.²⁵ Óvatosan, de egyértelműen megfogalmazták a földreform szükségességét. Ez a bátor hangvétel egészen új volt egy katolikus szervezet részéről. A keresztény pártok és szakszervezetek nem vállaltak fel ilyen markáns érdekvédelmi szerepet, igaz, nem is tettek szert tartós támogatásra a parasztság és a munkásság körében, mert inkább képviselték a hatalmon lévők érdekeit, mintsem a kiszolgáltatott tömegeket.²⁶ A KALOT révén tízezrek indultak el a felemelkedés útján, és tettek szert az önálló gazdálkodáshoz szükséges tudásra és képességekre. Agrárfiatalok sokasága lett egyre öntudatosabb, bátrabb, és kezdett egy igazságosabb,

²⁴ Farkas 1937, 11.

²⁵ Vö. Koronkai 2022.

²⁶ Vö. Gianone 2023, 213–214; Kovrig 2019, 368.

demokratikusabb társadalomról álmodni, ahol lehetőség nyílik majd a saját földjükön gazdálkodni.

A KALOT a retorikájában is határozott és harcias volt. Nyíltan megnevezték a társadalmi igazságtalanságokat és változtatásra szólítottak föl. Nem is akármilyen változásra. Már az 1937-es KALOT-vezérkönyv nyíltan beszélt a „társadalmi fejlődésen alapuló rendszerváltozás” szükségességéről.²⁷ A KALOT az agrárfiatalokat egy boldogabb élet ígéretével, egy szociálisan érzékeny, új Magyarország eszményével, a gazdasági rendszerváltás álmával motiválta. Mindezek után nem csoda, hogy a nagybirtokosok – ahogyan Kerkai maga emlékezik – „egymásután jelentettek fel bennünket a püspököknél, szociális radikalizmusunk miatt demagógiával, néplázítással vádolva bennünket. Sokan úgy tekintettek ránk, mint veszedelmes csóvás emberekre, akik tüzzel járkálunk a nádfedeles házak között.”²⁸ Gróf Somssich László véleménye szerint a KALOT „kommunizmussal mótelyezi a falut”, és a mozgalom lapjai, hangvételiükből ítélve, „akármelyik kommunista lapnak is dicséretére válhatnak”.²⁹ A mozgalom növekedése tehát számos feszültséget eredményezett, jelentős ellenállást váltott ki a társadalmi változásokat ellenzők részéről. Komoly kritikákat kapott a magyar püspöki konferencia egyes tagjaitól is, azonban XII. Piusz pápa támogatása védőernyőt biztosított a számára.³⁰

A KALOT-képzéseken nagy hangsúlyt fektettek a népi kultúra megismerésére, a magyar táncra, énekekre, zenére, népművészetre, például a fafaragásra. A népi kultúra intenzív ápolása miatt méltán mondhatta egy emlékező, hogy „sohasem volt az ország olyan hangos Kodály és Bartók szellemétől”,³¹ mint a KALOT ideje alatt. „Az önérzetes magyart!” jelmondatba tömörített hazafias törekvések során, miközben nagy hangsúlyt helyeztek a népi és nemzeti értékekre, a Szent István-i állameszmét magukénak vallva a népek közti katolikus testvériséget is hirdették. A KALOT-vezérkönyv 1937-ben így fogalmaz: „Ellenségei vagyunk minden nemzetköziségnek, mely az egyéniség, a család és

²⁷ Farkas 1937, 8.

²⁸ Kerkai 1945, 12.

²⁹ Idézi Balogh 1996, 49.

³⁰ Vö. Balogh 1998, 90–91.

³¹ Lele 1999, 582.

a haza eszméit tűzzel-vassal pusztítja s éltető elemének az osztályharcot vallja. De ellenségei vagyunk a vér és a faj esztelen hódolatának is, mely a túlfűtött nacionalizmus természetrajzából folyik. Boldogulásunkat, jövőnket nem a társadalmi osztály, s nem a faj mozgatja és hordozza, hanem a nemzettestbe beépített nép! Valamely nemzethez tartozni pedig nem a vér kérdése, hanem a lelkiülete. A vér még senkit sem tett magyarrá; de a sors- és munkaközösség vállalása igen. Aki legjobb tudását, egész munkaerejét, sőt életét is áldozatul hozni kész népi és nemzeti közösségünk érdekeiért, az magyar lett, nemzettag lett idegen származása ellenére is. De aki megfélemez sok-sok kötelezettségéről e népi és nemzeti közösség iránt, az idegen lett, árulója lett e nemzetnek, ha még oly magyar származású is!”³² Nem véletlen, hogy a KALOT mind a nemzetet istenítő szélsőjobboldali törekvésekkel, mind pedig a patriotizmust elutasító internacionalista kommunizmussal szembekeült. A mozgalom mindkét totalitárius rendszerben üldözötté vált.

A KALOT számos, kifejezetten demokratikus értéket ápolt. Ilyen értékekre nevelt, amikor az egyenlőséget hangsúlyozta a feudális viszonyrendszerrel szemben, amikor a parasztfiatalokat a jogaikért történő kiállásra buzdította. A KALOT népfőiskolai képzéseit jellemezte a tisztelettel teljes párbeszéd légköre, melyben oktatók és parasztfiatalok között őszinte, barátságos eszmecsere jöhetett létre, túllépve a korabeli tekintélyelvű, poroszos oktatási módszereken.

A KALOT mint szervezet támogatta a tagok és egyesületek önállóságát, alulról jövő kezdeményezéseit. Jóllehet erős központi vezetéssel működő szervezet volt, tudta ösztönözni az alsóbb szinteken az önálló tevékenységet és az egyéni kezdeményezéseket. Dr. Farkas György szerint a decentralizáció is alapelve a mozgalomnak, „s minden vaskalapos, »egy gombnyomásra« való intézkedés ellensége. Az egyletek a Mozgalom kötelékében ugyan, de saját hatáskörben élik szervezeti életüket.”³³ A Kerkaiékat inspiráló *Quadragesimo anno* enciklika nagy hangsúlyt helyezett a szubszidiaritásra, amelynek ellentéte a túlzott központosítás; ezt az enciklika „jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn”-ként³⁴ ítélte el.

³² Farkas 1937, 18.

³³ Farkas 1938, 176.

³⁴ Nr. 79.

Hajdu Németh Lajos így fogalmazta meg sokuk vágyát: „Tiszta demokráciát akarunk, a megalázott, lenézett embertípus helyett, a proletár helyett polgárt. Olyan embert, aki otthon érzi magát saját hazájában, és megbecsült tagja a társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy hol végzi munkáját és mely területen áll helyt.”³⁵ Elmondható, hogy a KALOT sok tekintetben a demokrácia iskolája volt.³⁶ Balogh Margit, a KALOT-mozgalom legalaposabb kutatója találóan fogalmaz: „A KALOT nevelő-oktató munkájával az átlagos műveltség hiányainak pótlása és a gyakorlati ismeretek továbbadása mellett egy demokratikus politikai rendszer jövődől polgárait is képezte. Vezetői irányt mutattak, nemzetépítő folyamatot indukáltak, társadalmi párbeszédre tanítottak, meghaladtak egy korszerűtlen mentalitást, és mindezzel feszegették a politikai-közjogi rendszer kereteit.”³⁷

Katolikus Szociális Népmozgalom (1943)

Kezdetben Kerkai Jenő igyekezett távol tartani a KALOT-ot a politikai pártoktól, mert úgy gondolta, hogy a mozgalom növekedésével majd a parasztság kitermel magából olyan vezetőket, akik a politika terén is képviselni tudják az érdekeiket. A szervezet erősödésével azonban a nagypolitika világa felfigyelt rájuk. A legszorosabb kapcsolat Teleki Pál miniszterelnökkel alakult ki, aki teljesen egyetértett a KALOT törekvéseivel, és jelentős anyagi támogatást adott nekik. A kormányfő szövetségest talált a mozgalomban az erősödő németbarát és nyilas szélsőjobboldali agitációval szemben, amely egyre kiterjedtebbé vált a nehéz szociális helyzetben lévő vidéki néptömegek között is. Valóban, ahol a KALOT erős volt, ott kevésbé rúgtak labdába a Volksbund vagy a nyilaskeresztes párt aktivistái.³⁸

1943 augusztusában Apor Vilmos püspök titkos találkozót hívott össze Győrben,³⁹ ahol a katolikus szociális mozgalmak (KALOT, EMSZO,⁴⁰

³⁵ Hajdu Németh 1971, 3.

³⁶ Vö. Tóth 1989, 55–56.

³⁷ Balogh 2016, 41.

³⁸ Vö. Balogh 1998, 101–102, 103–105, 158–159.

³⁹ Vö. uo. 149–151; Klestenitz–Petrás–Sós 2019.

⁴⁰ Egyházközségi Munkásszakosztályok.

KAKÁSZ,⁴¹ Hivatásszervezet, Actio Catholica) vezetői jöttek össze, hogy megvitassák, mit tegyen az egyház Németország és szövetségeseinek immár valószínűsíthető háborús veresége esetén. A találkozón olyan jelentős személyiségek vettek részt, mint Kovrig Béla, Pálffy József, Mindszenty József, Közi Horváth József és Varga Béla. Gergely Jenő úgy fogalmaz, hogy a „tanácskozáson az alaphangot a KALOT vezetői, elsősorban Kerkai Jenő szabták meg”.⁴² A résztvevők úgy látták, hogy a háború után demokratikus fordulat várható, melynek során a katolikus alternatívát is szükséges volna megjeleníteni. Munkacsoportot hoztak létre Katolikus Szociális Népmozgalom néven, amelynek ügyvezetője Kerkai Jenő lett, programjának kidolgozója pedig Kovrig Béla. Néhányan, köztük Kerkai, új tömegpárt létrehozását javasolták, mivel elégedetlenek voltak a Zichy János-féle Egyesült Keresztény Párttal. A többség ugyan elvetette ezt, de mégis elindult a szerveződés, ami aztán a Keresztény Demokrata Néppárt születéséhez vezetett.

A Keresztény Demokrata Néppárt alapítása (1944)

1944 tavaszán Kerkai Jenő és rendtársa, Nagy Töhötöm járt közben Serédi Jusztinián hercegprímásnál, hogy a püspöki kar támogassa egy keresztény demokrata párt létrehozását. A püspöki kar 1944. március 14-én elvi hozzájárulását is adta ehhez.⁴³ Magyarország német megszállása viszont egyre szűkebbre szabta Kerkaiék mozgásterét. Egy újkijelentésből tudjuk, hogy 1944 júliusában Kerkai felkereste az új veszprémi püspököt, Mindszenty Józsefet, hogy „rábeszélje”, járjon közben Horthy Miklós kormányzónál a „mielőbbi külön fegyverszünet érdekében”, amit ő meg is tett, kifejtve a háború folytatásának bűnös értelmetlenségét és néppusztító hatását.⁴⁴

1944. október 13-án megalakult a Keresztény Demokrata Néppárt. Ekkor még titokban. A párt alapításának pontos időpontjáról eltérő

⁴¹ Katolikus Asszonyok és Lányok Szövetsége.

⁴² Gergely 2007.

⁴³ Balogh 1991, 19.

⁴⁴ Kovrig Béla jelentéseiből ismerjük ezeket, aki szerint Mindszenty ezt követően tevékeny részese volt a Magyar Front katolikus szárnya dunántúli szekciójának. Vö. ÁBTL K-384/2 Bihari 17.

emlékek élnek a kereszténydemokrata hagyományban. Kovrig Béla október 13-ára teszi, míg a párt egyik nagy öregje, dr. Varga László november 30-át nevezi meg, amikor éppen az ő lakásán gyűltek össze, hogy az új párt alapelveit megbeszéljék.⁴⁵ Vida István, a katolikus szociális mozgalmak egyik szervezője hidalja át az emlékezeti különbséget, amikor elbeszéli, hogy Kerkai Jenő kérte meg őt, keressen egy megfelelő helyet a titkos tanácskozás lebonyolítására. A nyilas fenyegetés miatt ugyanis óvatosnak kellett lenniük. Vida ajánlotta Kerkainak Varga László lakását, aki akkor még kívülálló volt, és éppen ezen eseményt követően kapcsolódott be a szerveződésekbe.⁴⁶

Demokrata Néppárt (1945)

A nyilas hatalomátvétel után az új párt szervezői közül többeket letartóztattak.⁴⁷ Kerkai Érden, a népfőiskola pincéjében bujkált. 1944 decemberében pedig rendtársával, Nagy Töhötömmel úgy döntöttek, hogy átszöknek a fronton, és az új hatóságok engedélyével megpróbálják újraindítani a KALOT-mozgalmat. Kerkai Kalocsán, majd Szegeden keresztül ment Debrecenbe az ideiglenes kormányhoz. Nagy Töhötöm Miskolcnál lépte át a frontot, és a szovjet hatóságokkal vette fel a kapcsolatot. Nemcsak a KALOT, hanem a KDNP engedélyeztetését is kérték mindketten. 1945 elején Kerkai gőzerővel járta a falvakat, vigasztalt, lelkesített, igyekezett újjászervezni a KALOT-mozgalmat, valamint az induló Keresztény Demokrata Néppártot. Január 21-én a megszerzett engedélyek „birtokában P. Kerkai Szegedre utazott, ahol többekkel együtt megtartotta a KDNP zászlóbontó gyűlését. Majd Egerbe ment, ahol Kiss István teológiai tanár segédkezésével indította el a pártszervezést.”⁴⁸ Az 1945. február 1-jén kiadott *Második évtizedbe indul a KALOT, eligazítás új helyzetben* című kiadványban a mozgalmi útmutatás mellett a KDNP programjának összefoglalóját is megjelentették. Kerkai abban bízott, hogy a demokratikus rendszerben a KALOT-mozgalom

⁴⁵ Vö. Varga 1981, 41–44.

⁴⁶ Vö. Vida 1993.

⁴⁷ Vö. uo. 44–47.

⁴⁸ Balogh 1991, 20.

politikai úton is hatást gyakorol majd. A Keresztény Demokrata Néppártot mozgalma szerves folytatásának tekeintette. Két évvel később az akkor már külföldön tartózkodó Nagy Töhötömnek így értékelte a Néppárt 1947-es választási eredményét: „Mozgalmunk eddigi történetének legnagyobb győzelmét vívtuk ki a Néppárt választási sikerének alakjában [...] 12 éves munkánk vetése beért.”⁴⁹ De e sikerig még hosszú volt az út. 1945-ben Kerkaiék a KALOT újraindulására valóban megkapták az engedélyt, a KDNP engedélyeztetése azonban körülményesebbnek bizonyult. Bár februárban már rendelkeztek valamiféle engedéllyel, Kerkai ennek örömeire Te Deumot mondott a Kongregációs Otthon kápolnájában.⁵⁰ Az egyre inkább kommunista befolyás alá kerülő hatóságok okvetlenkedései és belső nehézségek miatt viszont az 1945. novemberi választásokon mégsem indulhattak önállóan, csak a kisgazdapárttal együttműködve.⁵¹

Kerkai szürke eminenciásként meghatározó szerepet játszott a párt kezdeti formálódásában és vezetői kiválasztásában. A keze benne volt abban, hogy 1945 tavaszán Barankovics István lett a párt elnöke, leváltva gróf Pálffy Józsefet. Bár Pálffy nagyon bátran viselkedett a németekkel szemben, de – ahogy dr. Varga László emlékezik: „a fiatal generációnak nem felelt meg. A szociális igazságokkal szemben közömbös volt.”⁵² Személyében az úri világ szimbólumát látták. Kerkai először felháborodott a fiatalok Pálffyval szembeni kritikáját hallva,⁵³ aztán magáévá tette álláspontjukat és Barankovics Istvánt támogatta, holott jó barátja, Mindszenty József – akkor még veszprémi püspök – elle-

⁴⁹ Kerkai 2019, 121, 1947. szeptember 13.

⁵⁰ Vö. Varga 1981, 50.

⁵¹ Rákosi Mátyás már 1945 februárjában reakciónak nevezte a Keresztény Demokrata Néppártot és elutasította a részvételét a politikai életben. Ezek után nem csoda, hogy a párt vezetői és szervezői sokáig hiába próbálták elérni a párt országos hivatalos elismertetését. Erre csak röviddel a választások előtt, 1945. szeptember közepén került sor. A párt bázisát jelentő szervezeteket is igyekeztek ellehetetleníteni. 1945 februárjában az ideiglenes nemzeti kormány feloszlatta az EMSZO-t és a Hivatásszervezetet, amely a még létező KALOT-tal együtt a KDNP bázisát jelentő három reformmozgalom volt. Vezetőiktől és munkatársaiktól is megvonták a választójogot. 1945 áprilisában a P. Kerkai rendházi szobájában tartott megbeszélést a politikai rendőrség nyomozói zavarták meg, és a KALOT tagjait is számos atrocitás érte szerte az országban. Vö. Kovács K. Zoltán emlékezése, Szabó-Gyorgyevics 2017, 104–117.

⁵² Uo. 51.

⁵³ Vö. Keresztes 2021, 146.

nezte, hogy az arisztokrata helyett a polgári származású újságíró legyen a párt vezetője.⁵⁴

Fontos döntés volt a szervezet neve is: Demokrata Néppárt (DNP), elhagyva a Keresztény jelzőt. Az 1945-ös kontextusban ugyanis a „keresztény” jelző tehertétellé vált. Egyrészt mert a nyilas uralom alatt antiszemita mellézköngét kapott, mivel a „nem zsidó” szinonimája lett, másrészt a DNP körüli politikusok jó része a Horthy-korszakot is kritikus szemmel nézte. Maga Kerkai is többször használta az „álkeresztény” jelzőt a háború előtti keresztény nemzeti kurzus minősítésére. Természetesen nem az egész megelőző korszakot utasították el, mint a kommunisták, de számos tekintetben kritikusan viszonyultak hozzá.⁵⁵

Konfliktus Mindszenty Józseffel

1945 nyarán Kerkai Rómába küldte Nagy Töhötömöt, hogy pénzt gyűjtson a mozgalomnak. Nagy Töhötömnek, akinek fontos szerepe volt abban, hogy XII. Piusz pápa Mindszenty Józsefet nevezte ki a megüresedett esztergomi érseki székbe, nemcsak a saját véleményét fogalmazta meg, amikor a veszprémi püspököt javasolta Serédi Jusztinián utódául, hanem a KALOT-vezetőség álláspontját képviselte.⁵⁶ Az új hercegprímással kezdetben bizalmi kapcsolatban álltak, hiszen Kerkai Mindszenty hittanosa volt még Zalaegerszegen, és később is igen jól megértették egymást.⁵⁷ 1946 januárjában Kerkai Jenő levelet írt Mindszenty József hercegprímához a köztársasági államforma kérdéséről, amelyben arra kérte a főpásztort, hogy ne ítélje el ünnepélyes tiltakozással a demokratikus rendszert. Mindszenty ekkor még hallgatott rá, később azonban kapcsolatuk megromlott, döntően a politikai kérdésekben való nézetkülönbségük miatt. Kerkai úgy látta, hogy a hercegprímás nemcsak legitimista nézetei, hanem a demokratikus pártokhoz való viszonya miatt is egyre inkább egy letűnt kor képviselője. A Demokrata Néppárt vezetősége és Mindszenty között komoly bizalmat-

⁵⁴ Vö. Varga 1981, 50–60.

⁵⁵ Kerkai 1946, 13.

⁵⁶ Vö. Balogh 2015, 420–430; Ugrin 1980, 24.

⁵⁷ Vö. Keresztes 2019, 254–255; Balogh 2015, 494–495.

lanság alakult ki, aminek egyik oka az volt, hogy a hercegprímás a korábbi idők modellje szerint erős kontrollt akart gyakorolni a párt fölött, amit ők nem akartak elfogadni.⁵⁸ 1948 novemberében Kerkai egy magánlevelében a hercegprímást már így írta le: mereven képviseli a múltat, sőt egy olyan világot, amely már „réges-régen megérett” a pusztulásra.⁵⁹ Kerkai meggyőződése volt, hogy a kereszténységnek meg kell tisztulnia a reakciótól, az olyan múlt iránti nosztalgiától, amely tele volt társadalmi igazságtalansággal, még ha keresztény külsőségeket hordozott is. Határozottan hirdette a demokratikus átalakulás szükségességét. 1945-ben így nyilatkozott: „A KALOT mindenütt a demokrácia nagy érdekei mellett tört lándzsát. Nem szította, hanem csillapította azokat az indulatokat, amelyek népünkben a háború pusztítása nyomán fölfakadtak. A KALOT azt hirdette, hogy kül- és belpolitikai vonatkozásban egyaránt csakis a demokrácia útja lehet a jövő Magyarországa útja.”⁶⁰ Mindszenty József viszont a királyságot tartotta megfelelő államformának, és bizalmatlan volt a demokráciával szemben, akár számos kortárs és a nála idősebb egyházi ember abban az időben.⁶¹

A Demokrata Néppárt születésében egy másik jezsuita, Jánosi József is fontos szerepet játszott; a fiatal párt ideológiai tanácsadója lett. Ő dolgozta ki az ún. *modus vivendi* elméletet,⁶² amelyet az állam és az egyház viszonyára lehetett alkalmazni egy olyan helyzetben, amikor az egy-

⁵⁸ Vö. Balogh 2015, 668–690.

⁵⁹ Kerkai 2019, 206, 1948. novemberi levél.

⁶⁰ Kerkai 1945, 16.

⁶¹ Vö. Balogh 2015, 479–502, 668–690. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy Mindszenty demokráciát kritizáló megnyilatkozásainak többsége annak konkrét, magyarországi megvalósulási formáját illette. Mindszenty József írta azt a XII. Piusz pápa demokráciáról szóló tanítása alapján álló választási körlevelet is, amelyet a püspöki kar 1945. október 17-én elfogadott. Vö. Balogh 2015, 467–475.

⁶² Vö. Ickx–Keresztes–Somorjai 2021. A kötetben megtalálható a *modus vivendi* összefoglaló és részletesen ismertető Jánosi-írások zöme 1946 őszén keletkezett, tehát a már kudarcra végződött kísérletek után. Tűnhetne úgy, hogy mindezek a Szentszék előtti utólagos elméleti igazolásra szolgáltak csupán. Az első dokumentum viszont 1945. december végén keletkezett és tömören összefoglalja a *modus vivendi* törekvések lényegét, ennek képviselői között említi a KALOT-ot is. Nagy Töhötöm naplójában 1945. szeptemberében írja, hogy a „modus vivendi hívei vagyunk” (Keresztes 2019, 57). Kerkai Jenő, Nagy Töhötöm és Jánosi József ebben az időben egy rendházban éltek, szoros kapcsolatban álltak egymással, együtt gondolkodtak a helyzetről. Nagy Töhötöm Kerkaival közösen a hercegprímásnak írt 2046. június 24-i igazoló levele részletesen kifejti a KALOT *modus vivendi* törekvéseit (vö. Keresztes 2019, 290–294). Ezek alapján az valószínűsíthető, hogy Jánosi a *modus vivendi* elméleti, Kerkaiék pedig annak gyakorlati megvalósítását képviselték, szoros együttműködésben egymással.

háznak ellenséges környezetben kell élnie. Jánosi úgy ítélte meg, hogy a szovjet megszállás még évtizedekig fog tartani, ezért szükségesnek látta, hogy valamiféle megegyezés szülessen az állammal anélkül, hogy az egyház a legfontosabb elveiből engedne. Bizonyos kompromisszumok vállalását elkerülhetetlennek látta, számot vetve azzal, hogy a másik fél sokkal erősebb, hiszen Magyarország a Szovjetunió megszállása alatt állt. Mindszenty József hercegprímás helyzetértékelése egészen más volt. Ő úgy látta, hogy közeleg a harmadik világháború, a szovjet megszállás csak néhány hónapig fog tartani, ezért bátran lehet és kell is vállalni a konfrontációt az egyre inkább a kommunisták uralma alá kerülő állammal. Ebben és több más aktuálpolitikai kérdésben komoly konfliktus alakult ki Jánosi, Kerkai, Nagy Töhötöm jezsuiták, a DNP vezetői, valamint Mindszenty között. A hercegprímás a jezsuita tartományfőnöknél követelte a három jezsuita visszavonulását, és Rómában is feljelentette őket. A provinciális tényleg kivonta rendtársait a forgalomból, legalábbis elhelyezte őket a fővárosból. Nagy Töhötöm Argentínába, Jánosi József Nagykapornakra, Kerkai Kaposvárra került. A hercegprímás és a DNP viszonya azonban továbbra is feszült maradt.⁶³ Mindszenty József és Barankovics István kölcsönösen bizalmatlanok voltak egymással, amiben, ma már látjuk, a kommunista titkosszolgálatok aknamunkája is szerepet játszott.⁶⁴ Az 1947-es választásokon a prímás neheztelése miatt a DNP nem is indított jelölteket az Esztergomi főegyházmegye területén. Ezeket a konfliktusokat a magyar egyház és a demokrácia szempontjából tragikusnak tekinthetjük. A *modus vivendi*-törekvésekkel Kerkaiék nem voltak egyedül. Ma már világosan látjuk, hogy bátorítást kaptak XII. Piusz pápa és a jezsuita rendi vezetés részéről.⁶⁵ Bár Kerkai Mindszenty Józsefétől sok tekintetben eltérő egyházpolitikát vallott, a sorsuk mégis hasonló lett. Először üldöztetés, majd börtön.

⁶³ Vö. Balogh 2015, 668–690.

⁶⁴ Vö. ÁBTL K–384/2 Bihari 187.

⁶⁵ Vö. Fejérdy 2023, 182; Kálmán 2020, 17–37.

Utóvédharcok a KALOT feloszlata után

1946 nyarán Rajk László kommunista belügyminiszter feloszlatta a KALOT-ot, sok más keresztény egyesülettel együtt. A KALOT-tal szembeni kommunista fellépésben szerepet játszhatott Kerkaiék 1945 előtti antibolsevista retorikája, ugyanakkor nagyobb jelentőségű lehetett az a tény, hogy parasztfiatalok százezrei álltak mögöttük. P. Pálos Antal visszaemlékezése szerint maga „Rákosi jelentette ki, hogy a legveszedelmesebb ember nem is Mindszenty primás, hanem Kerkai Jenő, aki mögött tömegek vannak.”⁶⁶ Kerkai valóban parasztfiatalok sokaságát mozgósította, és még a KALOT feloszlata után is nagy hatással volt rájuk. A Magyar Kommunista Párt számára mind ideológiai szempontból, mind a teljes hatalom megszerzése miatt szükséges lépés volt a KALOT feloszlata.

A KALOT-mozgalom különböző neveken és formákban azért tovább működött a következő években is. Kerkai új kezdeményezéseiben: a „Falu-Manréza”-lelkigyakorlatokon és a „Somogyi kísérlet” nevű, szerzetesnőkkel közösen szervezett faluevangelizációs programon több tízezer ember vett részt lelkigyakorlatokon. Ezek kifejezett célja volt, hogy lelki alapot biztosítsanak „az elkövetkező idők ateista propagandája és súlyos lelki terrorja ellen”.⁶⁷ 1947-ben jelent meg az *Élet a betűk mögött* című kiadvány, amelyet a jezsuitákon kívül a püspöki kar tagjai, szerzetes-elöljárók, minden szeminárium rektora, továbbá a Demokrata Néppárt vezetősége kapott meg. Kerkai célja az volt, hogy „tájékoztatást és eligazítást adjon a hazai katolicizmus vezető rétegének a társadalmi problémák, valamint a politikai és gazdasági élet útvesztőiben”,⁶⁸ az egyház társadalmi tanítását népszerűsítse, illetve ahogy erről 1954-es vallomásában beszél: „gátat állítani a kommunizmus további terjedése elé”,⁶⁹ ami a jezsuiták 1946-os 29. Általános Rendgyűlésének határozata szerint minden rendtag küldetésének része volt.

⁶⁶ Szabó–Lázár–Kovács 2009, 219.

⁶⁷ Takáts 2008, 16. Vö. Gárdonyi 2007, 369–370, 373.

⁶⁸ Takáts 2008, 12.

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre 49.

A DNP sikere az 1947-es választásokon

Az 1947. augusztus 31-én megtartott parlamenti választások a Demokrata Néppárt meglepő sikerét hozták. A hivatalos eredmények szerint a párt a kommunisták után a második legnagyobb politikai erővé vált. Tekintetbe véve a kékcédulás választási csalásokat és azt a tényt, hogy kommunisták százezreket zártak ki a választási névsorból, akik társadalmi helyzetük miatt biztos nem a baloldal szavazói voltak, megkockáztathatjuk, hogy 1947 nyarán a DNP mögött sorakozott fel a legtöbb választó.

A DNP sikeréből erőteljesen kivették a részüket az egykori KALOT-tagok, hiszen a pártnak a kampányra gyakorlatilag semmilyen anyagi forrása nem volt, de önkéntesek sokasága segítette a munkájukat. Ahogy Takáts Ágoston emlékezik: „Kerkai Atya legbelsőbb munkatársai a KALOT-nál – Meggyesi Sándor, dr. Farkas György, Babóthy Ferenc és Ugrin József – páronként végigjárták a fél-fél országot, két hétig nem volt se éjjelük, se nappaluk, felkeresték a volt KALOT-csoportok vezetőit és felvilágosították őket, hogy a Barankovics-párt fogja képviselni a Parlamentben a KALOT négyes programját.”⁷⁰ Bulányi György piarista szerzetes így emlékezett vissza Kerkai szerepére: „A Barankovics-párté lett a hatos lista. A vasárnapon, amelyre esett a választás, éppen a kánai menyegző története volt az evangélium, s abban ez a mondat: Volt ott hat kőkorsó a zsidóknál szokásos tisztálkodás céljára. Ahány katolikus templom volt az országban, mindegyikben megtanulták a prédikációból a kedves hívek, hogy bizony hat volt a kőkorsók száma, és nem több és nem kevesebb. Mitől okosodtak így meg a papok? Hát attól, hogy a Kisatya motorra ültette a KALOT legényeit, hogy minden faluban megtudja a pap, hogy a hatos listára kell szavazni, mert az a KALOT pártja.”⁷¹

Kerkai nemcsak az egykori KALOT-tagság mobilizálásával járult hozzá a DNP választási sikeréhez, hanem kapcsolatait felhasználva az egyházi vezetőknél is közbenjárt a párt érdekében. Munkatársai, Takáts Ágoston és felesége végiglátogatták a szerzetesrendek vezetőit és a püspököket „kérve, hogy ne tiltsák el papjaikat, szerzeteseiket a Baranko-

⁷⁰ Takáts 2003, 105.

⁷¹ Bulányi é. n. 87.

vics-párt támogatásától, tekintettel arra, hogy ők fogják képviselni a Parlamentben a keresztény ellenzéket”.⁷² Az Actio Catholica nőbizottságánál elérték, hogy azok „nem foglaltak állást Barankovicsék ellen, hanem mindenkinek meggyőződésére és férjeikkel való összhangra bízták a választást”.⁷³ Takáts emlékezéseiben hozzáteszi: „Mindez azért volt nagy eredmény, mert a bíboros úr mindenkit a Keresztény Női Tábor – a Schlachta-párt – támogatására biztatott.”⁷⁴

A Demokrata Néppárt végül is a legnagyobb ellenzéki frakciót alakíthatta meg a parlamentben 62 fővel. A párt képviselőinek egy jelentős része egykori KALOT-vezetőkől, illetve a KALOT-ban szerepet vállaló személyekből állt. Kerkai első két világi munkatársa, Ugrin József és dr. Farkas György mellett ott volt Babóthy Ferenc, Bálint Sándor, Balogh András, Belső Gyula, Berkes János, Bodor György, Gáspár Mihály, Hajdú Kálmán, Harnóczy Kálmán, Horváth Ferenc, dr. Keresztes Sándor, Koczor János, Mézes Miklós, Papp Béla, Pécsi József, Pethe Ferenc, Pusztai Ferenc, Szabados Pál, Tuba István és Villányi Miklós.⁷⁵

Kerkai és a KALOT szerepét a DNP 1947-es – de már a Kisgazdapárt 1945-ös sikerében – dr. Varga László így foglalta össze: „A párt sikerének gyökerei messze nyúlnak. A gyümölcs 1947-ben beérett, de a magvetés hosszú évekkel azelőtt történt. Kerkai Jenő, a század legnagyobb magyar szociális apostola a harmincas években megszervezte a KALOT-ot, amelybe az ezer éve elhanyagolt parasztfjakat beszervezte, szakképzettségük növelése mellett a közéletbe is bevezette őket. Ezt tette más vonalon Kerkai lánglelkű munkatársa, a legnagyobb magyar szónokok egyike, a jezsuita Varga László. A paraszt ifjúság és a munkásszervezetekben kiképzettek, felneveltek munkájára alapította a Demokrata Néppárt a szervezetét. Eredménnyel. Érdemes azt is megemlíteni, hogy a kisgazdapárt 1945-ös győzelmeit szintén a KALOT-nak és a munkásszervezeteknek köszönhette. Ezek Varga Béla hívására a kisgazdapárt mellé álltak, és a győzelmet biztosították. 1947-ben már a maguk pártját, a demokrata néppártot támogatták és vitték győze-

⁷² Takáts 2003, 104.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo. 105.

⁷⁵ Kovács–Rosdy 1996, 123–188.

lemre.”⁷⁶ A KALOT-mozgalom tehát meghatározó tömegbázisa volt az 1945 utáni kereszténydemokrata politikának. E vonatkozásban még inkább érthető, amit Rákosi Mátvás mondott egy alkalommal Barankovics Istvánnak: „Mindszenty kellemetlen, Kerkai veszélyes.”⁷⁷ Az értékelés pecsétje Kerkai Jenő egész hátralévő életére megmaradt, 1970-ben bekövetkezett haláláig különlegesen veszélyes személyként tekintettek rá a kommunista hatóságok.

Az üldöztetés évtizedei

Kerkai Jenőt 1949 februárjában letartóztatták, majd tíz év börtön után élete végéig szigorú ellenőrzés alatt tartották és tétlenségre kárhoztatták.⁷⁸ A következő évtizedekben az állambiztonsági szolgálat nagy figyelemmel követte a betiltott polgári pártok egykori tagjait, beépített emberei révén felgöngyölítette a történetüket is. A jelentések szerint a DNP-t a jezsuiták irányították, pénzzel és KALOT-os emberekkel segítették.⁷⁹ Némileg túlzó az értékelés, de Szakolczai György méltán írja Kerkai Jenőről, hogy a kereszténydemokrácia történetének ismertetéséből nem szabad kihagyni a nevét, mert „nélküle a DNP soha létre nem jött volna, és azt sem, hogy hosszú és nagyon kegyetlen börtönbüntetéssel kellett fizetnie munkájának sikereiért”.⁸⁰

Kerkai 1956 őszén rövid időre kiszabadult a börtönből. Egy ügynök-jelentés szerint bejárta a Dunántúlt, beszélt a papokkal és civilekkel.⁸¹ Felvette a kapcsolatot a Demokrata Néppárt egykori tagjaival is,⁸² de többekkel konfliktusba került. Egy ügynökjelentés szerint ezekben a napokban összevitkozott Matheovics Ferencsel, aki be akarta venni a programjukba, hogy a szovjetek öt évig maradjanak még az országban. Csak Kerkai ellenezte ezt, szerinte nem lehet felvenni a programba, amíg a nép ezt meg nem szavazta. Szenvedélyes vitára utal, hogy

⁷⁶ Varga 1982, 8.

⁷⁷ Takáts 2003, 109.

⁷⁸ Vö. Koronkai–Szigeti 2024.

⁷⁹ Vö. ÁBTL 3.1.2. M-34203/1 Ráckevei 122–123.

⁸⁰ Szakolczai 2005, 164.

⁸¹ Vö. ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió 191.

⁸² Vö. Szakolczai 2016.

Kerkai és Matheovics ezután megszakították a kapcsolatot.⁸³ Keresztes Sándorral is erős vitába keveredett, amire Keresztes így emlékezik: „Nem tudom, a forradalom hatására vagy más okból, de mintha a realitás iránti érzékét elvesztette volna. Az idegállapota nagyon rossz volt; később hallottam, a szeme látását majdnem teljesen elvesztette a börtönben. És olyan vad elképzelései voltak, hogy hamarosan ENSZ-csapatok fognak jönni Magyarországra. [...] Teljesen el voltam képedve... És egy kicsit azon is csodálkoztam, hogyan lehet, hogy a sógora, Bencze Imre, aki viszont nem volt börtönben, kint élt, politikus is volt, hogy-hogy nem tájékoztatta őt ezekben a napokban a realitásokról. Végül arra kellett gondolnom, hogy a börtönévek alatt szerzett hatások alapján alakult ki benne az a mentalitás, hogy itt nincs más út, csak a szembenállás stb. Egy kicsit olyan Mindszenty-féle hozzáállást észleltem benne.”⁸⁴ Egy, az állambiztonságiaknak jelentő jezsuita rendtársa is tájékoztatlannak ítélte a politikai realitásokat illetően: „Mindenkinek arról beszélt, hogy az amerikai csapatok már úton vannak hazánk felszabadítására. [...] biztos volt a rendszerváltásban.”⁸⁵

Összefoglalás

Vida István egykori kalocsai tanítvány, majd munkatárs szerint Kerkai célja volt: „Szervezni, kiművelni, vallásban-erkölcsben és gazdaságilag erősíteni a népet. Nagykorúvá tenni, hogy a reformokat maga valósítsa meg, legkiválóbb tagjai révén pedig a hatalomban is részesedjék.”⁸⁶ Ebben az értékelésben a magyar nép felemelésének szándéka, amely Kerkai alaptörekvése volt, és a politikai vonatkozás összekapcsolódik. Amikor a parasztfiatalokkal foglalkozott, ott lebegett előtte a távoli remény, hogy ezen emberek közül sokan szerepet kapnak majd az egész magyar társadalom formálásában, jobbá tételében is. Amikor Kerkai az első

⁸³ Vö. ÁBTL 3.1.5. O–12346/1 Misszió II, 223–224, ÁBTL 3.1.2 M–26962/1 Baráth, 180. A börtönben aztán újra találkoztak; egy ügynökjelentésből tudjuk, hogy egy hónapig együtt voltak a börtönkórházban és „az előző elvi ellentétek ellenére elég jó barátságba keveredtek”. Uo.

⁸⁴ Keresztes 2021, 387.

⁸⁵ ÁBTL 3.1.2. M–24450 Tömör János 86.

⁸⁶ Vida 1981, 13.

munkatársainak 1935-ben lelkigyakorlatot tartott, már jelen volt egy nagy vízió: „Szervezzük újjá életünket, és állítsuk társadalmunkat etikai alapokra, hogy új Magyarországot adhassunk magunknak és a világnak.”⁸⁷ Kerkai álma a független, demokratikus, művelt, szociálisan érzékeny és keresztény Magyarország volt, amely kristályosodási pontként szolgálja Európa és az egész világ egyesülését Krisztusban.⁸⁸ 1945 augusztusában így nyilatkozott: „Becsületes nyíltsággal kijelentjük, hogy nem vagyunk kommunisták, sem a történelmi materializmus hitvallói. Őszinte hívei vagyunk a demokráciának, amelyért álltuk a harcot a múltban, és álljuk a jövőben is. A totalitás mindenféle formájának, az állami, a gazdasági vagy egyéb totalításoknak ellene mondunk. [...] Mint demokratikus magyarok, és mint az emberiség legnagyobb családjának, a katolikus világcsaládnak tagjai, múltunk jogán és a demokrácia nevében is népünk szolgálatára követeljük helyünket a nap alatt!”⁸⁹

Kerkai Jenő mozgalma, a KALOT a demokratikus értékek valóságos iskolájává vált. A jezsuita szociális apostol kulcsszerepet játszott a kereszténydemokrata mozgalom indulásában és a párt kezdeti lépéseinél. A KALOT az új párt vidéki tömegbázisát jelentette, és egykori tagjai révén feloszlata után is döntő szerepet játszott a Demokrata Néppárt 1947-es választási sikerében. A 62 parlamenti képviselő közül több a mozgalom egykori vezetői és tagjai közül került ki. Kerkai Jenőt a pápák szociális enciklikái, valamint a német és francia kereszténydemokrata gondolkodók inspirálták – amely eszmeiség a háború után Nyugat-Európában a szociális piacgazdaság és az egyesült Európa ihletője volt. A 40-es évek második felében kereszténydemokrácia jelentős tömegbázissal rendelkezett a KALOT, az EMSZO és más szervezetek, valamint a magyar nép vallásossága révén.

Nem Kerkai Jenőn múltott a demokratikus és szociális Magyarország álmának meghíúsulása. Csak elképzelhetjük, hogy mi lett volna, ha nincs szovjet a megszállás. Mind eszmeiségében, mind tömegbázisában Magyarországon is megvoltak a feltételei a modern kereszténydemokrata kormányzásnak, amely Nyugat-Európában a háború utáni újjáépí-

⁸⁷ Ugrin József emlékezik, Lele 1999, 579.

⁸⁸ Vö. Kerkai 1961.

⁸⁹ Kerkai 1945, 17.

tés és az európai egység motorjává vált. Kerkai egyik mestere, Nell-Breuning SJ Nyugat-Németország szociális piacgazdaságának egyik köztisztelőben álló eszmei atyjává nőtt, míg Kerkai Jenő osztályrésze a börtön, majd a csendes üldöztetés, a fehér vértanúság lett.

Kerkai Jenő és társainak példája különösen aktuális napjainkban, amikor a demokratikus intézményrendszer válságát tapasztalhatjuk szerte a világon. Korunk számára is feladat a keresztény hit és értékek által vezérelt, gondolkodó, kezdeményező polgárokat nevelni. A magyar kereszténydemokrácia születését komoly lelki, szellemi és mozgalmi háttér tette lehetővé: gondolhatunk a szociális apostol jezsuitákra (Kerkai Jenő, Nagy Töhötöm, Varga László), a társadalomtudós Kovrig Bélára és a katolikus szociális mozgalmakra. E törekvések szorosan kapcsolódtak a pápák szociális tanításához. Ahogy egykor a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* enciklikák megtermékenyítették a keresztény politikai gondolkodást, úgy napjainkban a *Laudato si* és a *Fratelli tutti* enciklikák tölthetnének be hasonló szerepet. A kereszténydemokráciát a lelkiség és a gondolat mélysége nélkül a kiüresedés veszélyezteti, a legszebb jelszavak is pusztá frázissá válhatnak. Az alapozó munka kihívás napjainkban is, de talán még nagyobb kihívás, hogy az öntudatos keresztények aránya egyre kisebb Magyarországon, illetve egész Európában. Ferenc pápa elődeihez hasonló evangelizációs felhívása több mint aktuális.

Irodalom

ÁBTL K–384/2 Bihari
 ÁBTL 3.1.9. V–302 Sass Imre
 ÁBTL 3.1.2. M–34203/1 Ráckevei
 ÁBTL 3.1.5. O–12372/1 Misszió
 ÁBTL 3.1.5. O–12346/1 Misszió II.
 ÁBTL 3.1.2 M–26962/1 Baráth
 ÁBTL 3.1.2. M–24450 Tömör János

Babóthy, Ferenc et al. (szerk.) 1990: Félbemaradt reformkor. Miért maradt el az ország keresztény humanista megújulása? In *A Katolikus Szemlében megjelent tanulmányok gyűjteménye*. Róma, k. n.

Balogh, Margit 1991: A KALOT és a demokratikus átalakulás – avagy egy katolikus mozgalom végnapjai. *Levéltári Szemle*, 41/2, 19–29.

- Balogh, Margit 1996: A „Kisatya” – P. Kerkai Jenő S. J. (1904–1970). In Kovács, K. Zoltán – Rosdy, Pál (szerk.) *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Budapest, Barankovics István Alapítvány, 42–72.
- Balogh, Margit 1998: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- Balogh, Margit 2015: *Mindszenty József (1892–1975)*. I–II. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Balogh, Richárd 2014: *A modern kereszténydemokrácia születése: Kerkai Jenő és a KALOT*. <https://ringmagazin.hu/2014/11/26/a-modern-keresztenydemokracia-szueletese-kerkai-jen-es-a-kalot/> (Letöltve: 2023. február 6.)
- Balogh, Margit 2016: A KALOT története. *Rubicon*, 27, 2, 36–44.
- Botos, Máté 2006: Egy modern jezsuita politikai gazdaságtan kialakulása, XIX. századi jezsuiták hatása az egyház társadalmi tanítására. In Szilágyi, Csaba (szerk.) *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Piliscsaba, PKE BTK, 594–595.
- Bulányi, György é. n.: *Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni*. https://www.bulanyi.hu/images/onrajz/aki_dudas_akar_lenni_13.pdf (Letöltve: 2024. március 20.), 87.
- Farkas, György 1938: A katolikus agrárifjúsági mozgalom három éve. *Magyar Kultúra*, október 5.
- Farkas, György (szerk.) 1937: *Vezérkönyv agrárifjúsági vezetők számára*. Szeged, KALOT.
- Fejérdy, András 2023: Nagy Töhötöm, a KALOT és XII. Piusz pápa keleti politikája. In Koronkai, Zoltán – Szigeti, Szabolcs (szerk.) *A legnagyobb magyar szociális szervező – Kerkai Jenő SJ életműve*. Budapest, Jezsuita Kiadó, 141–184.
- Gárdonyi, Máté 2007: Kerkai páter „somogyi kísérlete”, 1948. In Molnár, Antal – Szilágyi, Csaba – Zombori, István (szerk.) *Historicus Societatis Iesu, Szilas László-émlékkönyv*. Budapest, METEM, 369–370.
- Gergely, Jenő 2007: A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk*, 52/3, 132–154.
- Gianone, András 2023: Félbemaradt reformkor Magyarországon. In Koronkai, Zoltán – Szigeti, Szabolcs (szerk.) *A legnagyobb magyar szociális szervező – Kerkai Jenő SJ életműve*. Budapest, Jezsuita Kiadó, 201–221.
- Hajdu Németh, Lajos 1971: Búcsú. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, január 24.
- Ickx, Johan – Keresztes, András – Somorjai, Ádám (szerk.) 2020: *Ütközni vagy időt nyerni?, Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében*. Budapest, METEM.
- Kálmán, Peregrin 2020: *Mindszenty, Tomek, Barankovics. Arcvonalok és fordulópontok a keleti politika világában*. Budapest, Szent István Társulat.
- Kemény, Gábor 2006: Etika és közgazdaságtan Oswald von Nell-Breuning SJ Gazdaság és társadalom c. munkájában. In Szilágyi, Csaba (szerk.) *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Piliscsaba, PPKE BTK, 597–607.
- Keresztes, András (szerk.) 2019: *Részletek Nagy Töhötöm fiatalkori naplóiból 1937–1940*. Budapest, EFO.
- Keresztes, Sándor 2021: A magyarság és az egyház szolgálatában. In Javorniczky, István (szerk.) *Életútinterjú dr. Keresztes Sándorral*. Budapest, METEM.
- Kerkai, Jenő 1931a: *Párizs külvárosa*. Szociális apostolok 6. Kalocsa, Árpád R.T., JTMRL IV. 68, 8. cs.
- Kerkai, Jenő 1931b: *Svájc megmentője*. Szociális apostolok 3. Kalocsa, Árpád Rt., JTMRL IV. 68, 8.

- Kerkai, Jenő 1932a: *Börtöntől a sírig, de Mun (1841–1914)*. Szociális apostolok 2. Kassa, Új Élet, JTMRL IV. 68. 8. cs. 2.
- Kerkai, Jenő 1932b: *Proletárok között, Don Bosco (1815–1888)*. Szociális apostolok 1. Kassa, Új Élet, JTMRL IV. 68. 8. cs. 1.
- Kerkai, Jenő 1945: *Mi van a KALOT pöre mögött?* Budapest, KALOT.
- Kerkai, Jenő 1946: *Katolikus felelősség*. Budapest, A Szív.
- Kerkai, Jenő 1961: Maradj meg, Magyar! Magyar hivatás. In András, Imre – Bálint, József – Szabó, Ferenc (szerk.) *Kerkai Jenő emlékezete*. Budapest, Kerkai Jenő Intézet, 153–171.
- Kerkai, Jenő 2019: *Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969)*. (Szerk. Keresztes, András.) Budapest, EFO.
- Klestenitz, Tibor – Petrás, Éva – Sós Viktor, Attila (szerk.) 2019: *Útkeresés két korszak határára. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*. Agyagosszergény, Közi Horváth József Népfőiskola.
- Koronkai, Zoltán 2022: Kerkai Jenő, a munkáspap. *A Szív*, 108/5, 58–61.
- Koronkai, Zoltán 2025: *Kerkai Jenő jezsuita élethivatása Hans Urs von Balthasar teológiai hagiográfiája alapján*. Budapest, Szent István Társulat.
- Koronkai, Zoltán – Szigeti, Szabolcs (szerk.) 2023: *A legnagyobb magyar szociális szervező – Kerkai Jenő SJ életműve*. Budapest, Jezsuita Kiadó.
- Koronkai, Zoltán – Szigeti, Szabolcs (szerk.) 2024: *Kerkai Jenő keresztútja. Egy jezsuita sors az üldöztetés évtizedeiben*, Budapest, Jezsuita Kiadó.
- Kovács, K. Zoltán – Rosdy, Pál (szerk.) 1996: *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Budapest, Barankovics István Alapítvány.
- Kovrig, Béla 2019: *Katolikus és szociális reformmozgalmak Magyarországon*. Budapest, Barankovics István Alapítvány.
- Lele, József 1999: A tápairéti és a Szeged tanyai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Studia Historica 2)*, 569–589.
- Szabó, Ferenc – Lázár Kovács, Ákos (szerk.) 2009: *Pálos Antal emlékezete*. Budapest, Szent István Társulat.
- Szabó, Róbert – Gyorgyevics, Miklós (szerk.) 2017: *Egy élet a kereszténydemokráciáért. Kovács K. Zoltán válogatott írásai*. Budapest, Barankovics István Alapítvány.
- Szakolczai, György 2005: A magyarországi kereszténydemokrácia. Néhány kiegészítés Erdődy Gábor és Fazekas Csaba cikkéhez. *Magyar Szemle*, 14, 9–10.
- Szakolczai, György 2016: *Szakolczai György visszaemlékezése 2016-ban*. <https://kerdemtudasbazis.hu/szakolczai-gyorgy-visszaemlekezese-2016-ban/> (Letöltve: 2023. február 7.)
- Tabajdi, Gábor 2017: Szintézis az évfordulón Magyar kereszténydemokraták és 1956. *Betekintő*, 11, 2.
- Takáts, Ágoston 1998: Kerkai Jenő. In Máté-Tóth, András – Jahn, Mária (szerk.) *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged, Bába, 164–168.
- Takáts, Ágoston 2003: *Vegye föl keresztjét! Életem története*. Magánkiadás. <http://mek.oszk.hu/10400/10492/10492.pdf> (Letöltve: 2023. február 16.)
- Takáts, Ágoston 2008: „*Ignis numquam dicit: sufficit...*” – Kerkai Jenő jezsuita atyára emlékezik utolsó munkatársa. <http://mek.oszk.hu/10500/10536/10536.pdf> (Letöltve: 2023. február 7.)
- Tóth, Imre 1989: *KALOT-képeskönyv*. Szombathely, magánkiadás.
- Ugrin, József 1980: *Válasz Nagy Töhötömnek*. Kézirat, JTMRL, IV. 68. 7. cs., 24.
- Varga, László 1981: *Kérem a vádlott felmentését!* New York, Püski.

- Varga, László 1982: 35 éve történt – kollaboráltam. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, szeptember 19.
- Vida, István 1981: Egy sohanemvolt népvész. Tíz éve halt meg Kerkai Jenő SJ, a KALOT megteremtője. In *Barátainknak, a Magyar Jezsuiták*. New York, k. n., 13
- Vida, István 1992: Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban (1935–1949). Emlékek és reflexiók. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 4, 223–241.
- Vida, István 1993: A történeti hűség igénye. *ÚjMagyarország*, október 28.
- Zachar, Péter Krisztián 2019: A magyar kereszténydemokrácia karizmatikus szervezője, Kerkai Jenő SJ. In Petrás, Éva (szerk.) *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 153–176.

